

Lausunto

14.01.2022

VVTDno-2021-1529

Asia: VN/4063/2021

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto koskien arviomuistiota avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Yhdenvertaisuusvaltuutettu toimii kansallisena ihmiskaupparaportoijana sekä vuoden 2022 alusta alkaen naisiin kohdistuvan väkivallan raportoijana. Oikeusministeriön arviomuistiossa on esitetty neljä eri vaihtoehtoa avioliittoon pakottamisen sääntelylle. Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää perustelluimpina pakkoavioliittoa koskevaa erillissäännöstä (vaihtoehto 4) tai ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämistä (vaihtoehto 2).

Istanbulin sopimuksen 37 artiklan velvoittaa säätämään rangaistavaksi aikuisen tai lapsen tahallisen pakottamisen avioliittoon sekä tahallisen houkuttelun ulkomaille tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon.

Avioliittoon pakottamista koskevien tulevien muutosten lähtökohtana on oltava uhrin oikeussuojan vahvistaminen.

Nykytila

Avioliittoon pakottaminen on kriminalisoitu ihmiskauppana tai pakottamisena. Arviomuistiossa on tuotu esiin haasteita, joita nykytilaan liittyy. Muistiossa (s. 11) pakkoavioliitolla tarkoitetaan

”avioliittoa, jonka solmimiseen toinen tai molemmat osapuolista on pakotettu”. Muistiossa tarkastelun ulkopuolelle on rajattu tilanteet, joissa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa tai pakottamalla estetään avioeron hakeminen tai yhteisestä kodista pois muuttaminen. Tarkastelun kohteena eivät ole esimerkiksi suostumuksella solmitut avioliitot, jotka ovat muuttuneet hyväksikäyttäväksi ja johon uhri pakotetaan jäämään. Tämä kaventaa nyt tarkastelun alla olevaa asiaa. Avioliitossa pysymiseen pakottaminen ja avioliiton päättämisen estäminen tulisi huomioida lainsäädännössä.

Oikeusministeriön tietoon ei muistion mukaan ole tullut ihmiskaupasta, törkeästä ihmiskaupasta tai pakottamisesta annettuja tuomioita, joissa olisi ollut kyse avioliittoon pakottamisesta, ei myöskään yhdenvertaisuusvaltuutetun tietoon. Sen sijaan tilanteita, joissa hyväksikäyttö tapahtuu avioliitossa, mutta kyse ei ole varsinaisesti pakottamalla solmitusta avioliitosta, on tunnistettu ihmiskaupaksi ja myös käsitelty oikeudessa. Yhdenvertaisuusvaltuutetun havaintojen mukaan vaikuttaa siltä, että tilanteet, joissa kyse on ollut avioliittoon pakottamisesta, eivät ole edenneet ihmiskauppana rikostutkinnassa tai oikeudessa. Oikeuskanslerinviraston tässä asiassa antamassa lausunnossa nostetaan esiin esimerkiksi osaamisen puute ihmiskaupan tunnistamisessa ja tutkinnassa sekä koulutuksen riittämättömyys. Lausunnossa todetaan, että todennäköisesti tietoisuus avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta voidaan arvioida heikoksi. Koska kyse on hyvin piiloutuvasta ihmisoikeusloukkauksesta, tulee kehittää tehokkaita tapoja puuttua pakkoavioliittoihin. Erilliskriminalisointi on yksi keinoista.

Toteuttamisvaihtoehdoista

Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää perustelluimpana avioliittoon pakottamista koskevaa erillissäännöstä. Toissijaisena vaihtoehtona yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoo, että ihmiskauppaa koskevaa rikoslain pykälää tulisi täsmentää.

Kun kyseessä on ihmisoikeuksien suojaamiseen tähtäävistä toimenpiteistä, ei tähän mennessä viranomaisille ilmi tulleiden tapausten pieni määrä voi olla este erilliskriminalisoinnille. Istanbulin sopimuksen veloitteet tulee täyttää täysimääräisesti.

Erilliskriminalisointia puoltavat useat eri perusteet GREVION suositusten lisäksi. Nykytilanteessa avioliittoon pakottamisen rangaistavuus ei käy suoraan ilmi Suomen rikoslaista. Ottaen huomioon, miten eri tavoin pakkoavioliitto voidaan määritellä ja miten vähän tulkinta-apua nykyisestä lainsäädännöstä on, ei tällä hetkellä ole yksinkertaista yhdistää pakkoavioliittotilanteita ihmiskaupan tunnusmerkistöön.

Erilliskriminalisoinnilla tulee säätää rangaistavaksi tahallinen pakottaminen avioliittoon, henkilön houkuttelu ulkomaille avioliittoon pakottamistarkoituksessa sekä avioliittoon pakottamisen yritys. Jotta erilaisissa tilanteissa olevia uhreja voidaan mahdollisimman kattavasti suojella, avioliittoon

pakottamisen tulisi kattaa myös muut kuin juridisesti solmitut avioliitot, kuten esimerkiksi eri uskontojen mukaisesti solmitut liitot. Erillinen pakkoavioliittoa koskeva kriminalisointi mahdollistaisi paremmin sen erityispiirteiden täsmällisemmän ja kattavamman huomioon ottamisen kuin, jos se sisällytetään ihmiskauppaa koskevaan rikoslain pykälään.

Arviomuistion (s. 64) mukaan ihmiskauppasäännöksen tarkoituksena on henkilöiden suojaaminen hyväksikäytöltä, kun taas avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnin tarkoituksena voidaan nähdä olevan ennen kaikkea turvata vapaus olla solmimatta avioliittoa tai itse valita aviopuolisonsa ja toissijaisesti toki myös suojata niiltä muilta haitallisilta seurauksilta, joita pakottamalla solmittuun avioliittoon voi liittyä.

Kuten arviomuistiossa ja useissa lausunnoissa on tuotu esiin, pakkoavioliitto voi usein täyttää ihmiskaupan tunnusmerkistön. Näissä tilanteissa erilliskriminalisoinnista huolimatta asiaa on tutkittava ja syytettävä ensisijaisesti vakavammalla rikosnimikkeellä. Kuitenkin huomioiden, että avioliittoon pakottaminen ei kaikissa tilanteissa täytä ihmiskaupan tunnusmerkistöä tai kaikilta osin ei saada riittävästi näyttöä, on perusteltua kriminalisoida avioliittoon pakottaminen itsessään. Erilliskriminalisoinnin ei tule johtaa siihen, että ihmiskaupan määritelmä kaventuisi. On kuitenkin tärkeää, että niissä tilanteissa, joissa avioliittoon pakottaminen ei täytä ihmiskaupan tunnusmerkistöä, sitä täydentää erillinen säädös.

Jos erilliskriminalisointia ei tehdä, yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää toissijaisena vaihtoehtona ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämistä. Tämä ei kuitenkaan todennäköisesti mahdollista itsemääräämisoikeuden suojaamisen näkökulmasta yhtä kattavaa oikeussuojaa kuin erilliskriminalisointi.

Kaikki pakkoavioliitot eivät täytä ihmiskaupan määritelmää. Siksi nyt avioliittoon pakottaminen on katsottu olevan kriminalisoitu ihmiskaupparikoksen lisäksi pakottamisena. On mahdollista, että osa tapauksista ihmiskauppasäännöksen täsmentämisen jälkeen ei täyttäisi ihmiskaupan tunnusmerkistöä. Mikäli avioliittoon pakottamisen kriminalisointi sisällytettäisiin ihmiskauppaa koskevaan rikoslain säännökseen, tulisi siitä käydä ilmi selvästi kaikki Istanbulin sopimuksen 37 artiklan tarkoittamat tilanteet.

Nykyisellään käytännössä vaikeaksi sovellettavaksi osoittautuneen ihmiskauppasäännöksen ei tulisi sisältää erilaista tulkintakäytäntöä riippuen siitä, mikä ihmiskaupan tarkoitus on. Esimerkiksi tahallisuuden on ihmiskaupan tunnusmerkistössä ulotuttava jokaiseen osatekijään. Avioliittoon pakottamisessa tekijän tarkoitus voi olla suojata uhria (naimattomuudelta) tai valita tälle sopiva kumppani, jolloin tahallisuus ei nykyisellään täyty. Toisaalta, jos avioliittoon pakottaminen itsessään katsottaisiin ihmisarvoa loukkaavaksi olosuhteeksi, tahallisuus saattaa täytyä sillä, että avioliittoon on pakotettu vastoin henkilön tahtoa. (Aiheesta esimerkiksi arviomuistion sivulla 63).

Rikosnimikkeillä voi olla merkitystä myös henkilön muihin asioihin. Siten on mahdollista, että kaikkien pakkoavioliittotilanteiden sääntely ihmiskauppanimikkeen alla suojaisi joiltain osin uhrien oikeuksia vahvemmin. Pakkoavioliiton erilliskriminalisointi voisi puolestaan vaikuttaa käytännössä siihen, että avioliittoon pakottamista ei niin kattavasti tunnistettaisi ihmiskaupaksi, millä voi olla vaikutusta esimerkiksi oleskeluoikeuden ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkuuden näkökulmasta.

Ihmiskaupan uhri on oikeutettu edellytysten täytyessä erityiseen oleskelulupaan ulkomaalaislain 52 a §:n perusteella joko rikosprosessin tai hänen erityisen haavoittuvan asemansa vuoksi. Ulkomaalaislaissa ihmiskaupan uhrin määritelmä on sidottu rikoslain ihmiskauppasäännöksiin. Henkilölle voidaan myöntää jatkolupa ulkomaalaislain 54 §:n perusteella, jos hänelle on aiemmin myönnetty oleskelulupa perhesiteen perusteella ja hänen henkilökohtainen tilanteensa on erityisen vaikea puolison häneen tai hänen lapseensa perhesiteen voimassaolon aikana kohdistaman tai hyväksymän väkivallan tai hyväksikäytön vuoksi ja luvan epääminen olisi olosuhteet huomioon ottaen kohtuutonta. Edellä mainittu jatkolupa on Istanbulin sopimuksen edellyttämä, mutta sen soveltamiskäytännöstä yleisesti tai avioliittoon pakottamisen tilanteissa ei yhdenvertaisuusvaltuutetulla ole tietoa.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu muistuttaa myös, että pakkoavioliittoon liittyvissä vireillä olevissa lainsäädännön muutoksissa (HE 172/2021 vp), tulee huomioida myös pakkoavioliiton uhrin oleskelulupatilanne. Pakkoavioliitossa olevan henkilön oleskelulupa saattaa olla sidoksissa kyseessä olevaan avioliittoon, tai muulla tavoin hänet siihen pakottaneeseen henkilöön. Tämän vuoksi lainsäädäntömuutosten yhteydessä tulee varmistua siitä, että myös ulkomaalaislakia muutetaan niin, että uhrille myönnetään näissä tilanteissa jatkuva oleskelulupa. Lisäksi uhrin tulee saada asemaansa perustuvaa, tuloista riippumatonta oikeusapua ja oleskelulupahakemusta koskevaa oikeudellista neuvontaa, koska sekä avioliittoon pakottaminen että ihmiskauppa voivat olla peruste saada kansainvälistä suojelua.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ottaminen ei edellytä rikosprosessia, mutta se on nimenomaisesti ihmiskaupan uhreille tarkoitettu. Auttamisjärjestelmästä voidaan poistaa, jos esitutkinnan päättämistä koskevasta päätöksestä ilmenee, että kyseessä ei katsota olevan ihmiskaupparikos tai syyttäjä ei nosta syytettä ihmiskaupparikoksesta, koska katsoo, ettei ihmiskaupparikosta ole tehty tai kyseessä on muu rikos. Auttamisen ja rikosprosessin välisen kytköksen purkaminen on osa Sanna Marinin hallituksen ohjelmaa, osana ihmiskaupan uhrien auttamista koskevaa lakihanketta.

Muita huomioita

Avioliittoon pakottaminen on ihmisoikeusloukkaus. Se on yksi naiseen kohdistuvan väkivallan muoto ja nimenomaisesti useimmiten kohdistuu naiseen ja tyttöihin. Pakkoavioliittoja koskevan sääntelyn kohdalla on myös huomioitava lapsen oikeuksien yleissopimuksen velvoitteet. Lisäksi

seksuaalivähemmistöt nostetaan Istanbulin sopimuksessa esiin erityisen haavoittuvassa asemassa olevaksi ryhmäksi. Erityinen haavoittuvuus koskee myös sukupuolivähemmistöjä.

Rikosoikeusjärjestelmä on vain yksi osa ihmisoikeuksien turvaamista. Yhdenvertaisuusvaltuutettu yhtyy niihin useisiin lausuntoihin, joissa on myös edellytetty matalan kynnyksen tukipalvelujen vahvistamista.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu Kristina Stenman

Ylitarkastaja Anni Valovirta

Stenman Kristina
Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto

Valovirta Anni
Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto